

Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія
Федьковича: Історія. № 2. 2021. С. 45–55
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. № 2. 2021. pp. 45–55
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2021.54.45-55>
hj.chnu.edu.ua

УДК 329.14(477)«1905/1907»

© Володимир Дубінський* (Кам'янець-Подільський)

© Олександр Федьков** (Кам'янець-Подільський)

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ В РОБОТІ ЗАГАЛЬНОІМПЕРСЬКИХ З'ЇЗДІВ І КОНФЕРЕНЦІЙ РСДРП У 1905–1907 рр.

У статті проаналізовано участь УСДС у діяльності Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), після входження до її складу 2 (15) лютого 1905 р. Це позначалося в активній роботі Спілки в загальноімперських з'їздах і конференціях РСДРП. На першому зібранні – меншовицькій Всеросійській конференції партійних працівників, яку провели навесні 1905 р., було визначено здобутки спілківців у роботі серед селянства. Також наголошувалося на скликанні конференції агітаторів разом з Організаційною комісією меншовиків для подальшої роботи в цьому напрямі та передруці російською мовою матеріалів, виданих уже українською. У листопаді 1905 р. представник УСДС П. Тучапський брав участь у II Всеросійській конференції меншовиків. Матеріали цього форуму засвідчували активну діяльність спілківців у селах більшості українських губерній Наддніпрянщини. Посланець Спілки пропонував далі здійснювати теоретичне опрацювання аграрного питання та його висвітлення в партійній пресі. У роботі IV (об'єднавчого) з'їзду РСДРП (квітень-травень 1906 р.) брали участь три представники УСДС. Саме тоді завершився процес об'єднання Київської окружної організації та Спілки. Матеріали форуму засвідчували, що представники УСДС були проти вступу УСДРП до складу російської марксистської партії. У травні-червні 1907 р. спілківці проводили активну виборчу кампанію з метою збільшення свого представництва на V з'їзді РСДРП. Унаслідок проведених заходів на ньому Спілка склала одну з найчисельніших делегацій – 12 партійців. Вказане засвідчувало про перетворення УСДС в одну із найвпливовіших громад РСДРП.

Ключові слова: Українська соціал-демократична спілка (УСДС), Спілка, Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП), конференція, з'їзд.

* к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії, перший проректор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

PhD in History, Associate Professor, Department of World History, First Vice-Rector of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

orcid.org/0000-0003-0661-6802

e-mail: dubinskyw@kpnu.edu.ua

** д.і.н., доцент, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних та правознавчих дисциплін, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Doctor of History, Associate Professor, Head of the Department of Archival Studies, Special Historical and Legal Disciplines, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

orcid.org/0000-0003-4835-9445

e-mail: san.fedkov@ukr.net

Volodymyr Dubinskyi (Kamianets-Podilskyi)

Oleksandr Fedkov (Kamianets-Podilskyi)

PARTICIPATION OF THE UKRAINIAN SOCIAL DEMOCRATIC UNION IN THE WORK OF THE GENERAL IMPERIAL CONGRESSES AND CONFERENCES OF THE RSDLP IN 1905–1907

Abstract. *The article finds out that after joining the RSDLP 2 (15) February 1905, USDU participated in the activities of the latter, as evidenced, in particular, the active work of its representatives in the imperial conferences and congresses of the Russian Social Democratic Party. The first forum with the participation of a representative of the Union was the Mensheviks All-Russia Conference of Party Officials in the spring of 1905. The latter acknowledged the achievements of the allies in working among the peasantry and ordered them, together with the Mensheviks Organization Committee, to convene a conference of agitators who worked in the given direction and to reprint in Russian popular publications already published in Ukrainian. The representative of the USDU, P. Tuchapskyi, took part in the Second All-Russian Congress of Menshevik (November 1905). The documentary materials of this forum testified to the continuation of the work of the unions in the villages of most of the Ukrainian provinces of the Russian Empire. The delegate of the Union considered it was necessary to carry out theoretical insights into the agrarian question and its discussion in the party press. Three representatives of the USDU were present at the 4th (unifying) congress of the RSDLP (April-May 1906). It was then that the process of association of the Union and the Kyiv District Organization had also been completed. The minutes of the forum testified that USDU representatives opposed the USDRP's membership in the Russian Marxist Party. The union campaigned actively to increase its representation at the 5th Congress of the RSDLP in May-June 1907. Because of the events held at this forum, the union members formed one of the largest delegations, numbering twelve party members. The mentioned testified to transforming the USDU into one of the most influential communities in the Russian Marxist Party. At the same time, the participation of the organization in the Russian Social Democratic Party, the character of the activities of the organization, showed that it worked on a project that was presented to its creators as a «Russian socialist republic».*

Keywords: *Ukrainian Social Democratic Union (USDU), Russian Social Democratic Labour Party (RSDLP), conference, congress.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Українська соціал-демократична спілка була однією з найвпливовіших політичних організацій, які діяли в Наддніпрянщині у добу Першої російської революції. Вона утворилася з ініціативи колишніх членів Револуційної української партії, які після розколу останньої у грудні 1904 р. (січні 1905 р. за н.с.) та короткого періоду самостійного існування увійшли до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії. Ініціатори розколу та входження до складу РСДРП тісно взаємодіяли з представником останньої І. Біском, який свої дії узгоджував з керівництвом російських марксистів. У науковій і довідковій літературі трапляються твердження про УСДС як «партію»¹, хоча насправді вона була регіональною соціал-демократичною організацією, міцно інтегрованою до складу РСДРП. Дослідження питання про участь представників Спілки в конференціях і з'їздах російської марксистської партії уможливить показати її як громаду останньої, що діяла в українських губерніях Російської імперії.

Аналіз досліджень із проблеми засвідчує, що на сучасному етапі розвитку історичної науки Українська соціал-демократична спілка досліджувалася в контексті національного руху та історії української соціал-демократії. Ґрунтовну монографію підготував В. Головченко, який уперше висвітлив невідомі та слабо досліджені питання історії

української соціал-демократії. Проте цей автор помилково стверджував про входження УСДС до складу РСДРП у квітні 1905 р. (очевидно, малася на увазі Всеросійська меншовицька конференція, яка тоді відбулася). Водночас історик детально охарактеризував позицію Спілки у питанні щодо входження УСДРП до складу РСДРП, яке розглядалося на IV з'їзді останньої². Питання участі спілчан у форумах російської марксистської партії аналізувалося у монографії О. Федькова, в якій докладно проаналізовано історію УСДС³. Американський учений українського походження Т. Гунчак і відомий історик Г. Касьянов зазначали про тісний організаційний зв'язок УСДС з меншовицькою фракцією РСДРП, однак не розглядали питання її участі в з'їздах і конференціях останньої⁴. Про присутність представників Спілки на форумах РСДРП побіжно згадують сучасні російські історики С. Тютюкін⁵ та І. Урілов⁶. Отже, питання про участь посланців УСДС у конференціях і з'їздах РСДРП потребує спеціального вивчення; його з'ясування уможливить показати цю громаду як територіальний союз російської марксистської партії. Тому метою статті є з'ясування питання про участь спілчани у роботі з'їздів і конференцій РСДРП у 1905–1907 рр.

Виклад основного матеріалу. У літературі згадується Всеросійська конференція РСДРП в Або (сьогодні – Турку, Фінляндія), в якій, нібито, на початку 1905 р. брала участь УСДС. Про це зазначав автор першої праці з історії УСДС та її колишній діяч А. Ріш⁷. Він стверджував, що внаслідок перемовин на цьому форумі затвердили статут Спілки та прийняли умови її входження в РСДРП. При цьому дослідник посилався на проєкт УСДС, опублікований в органі російських марксистів «Искре» 15 грудня 1904 р.⁸. Проте відомо, що такої конференції не було, а групу колишніх рупівців прийняли до складу РСДРП 2 (15) лютого 1905 р. Згаданий уже російський меншовик І. Біск вважав за доцільне негайно долучити зазначених осіб до російської марксистської партії, щоб на наступній конференції вони виступали як представники української соціал-демократії та виконували роль противаги РУП⁹. І справді, на наступному форумі спілчани вже перебували як члени російської марксистської партії.

На «Першій загальноросійській конференції партійних працівників» у квітні–травні 1905 р. зібралися прихильники меншовицької фракції РСДРП, зокрема й Спілки. Вони відмовилися від участі в III з'їзді російських марксистів, який скликали більшовики¹⁰. Конференція мала важливе значення для з'ясування статусу УСДС в партії. Остання названа серед «союзів» РСДРП, представники яких прибули на форум. Водночас визнавалися заслуги Спілки у роботі серед селянства українських губерній; за короткий термін вона зуміла налагодити друк і поширення популярних листівок і брошур, в яких викладались головні вимоги соціал-демократії, зокрема й в аграрному питанні¹¹. Відтак їй пропонувалося спільно з Організаційною комісією, керівним органом меншовиків, скликати спеціальну конференцію агітаторів, які вели роботу на селі, для розгляду практичних питань. Спілці пропонувалося також видрукувати російською мовою ті видання, які вийшли українською¹². Отже, конференція визнавала статус УСДС як партійного союзу, його заслуги в роботі серед селянства та доручала очолити цей напрям партійної роботи.

Відомий соціал-демократ і діяч УСДС П. Тучапський представляв цю громаду на Другій загальноросійській конференції меншовиків 22–24 листопада 1905 р., в якій брали участь близько тридцяти організацій РСДРП. Форум прийняв низку резолюцій, які ліквідовували розбіжності з більшовиками в організаційних питаннях, і висловився за негайне об'єднання з меншовиками на місцях¹³. Представник Спілки доповів, що ця громада веде роботу винятково серед селянства Херсонської, Чернігівської, Полтавської, Волинської, Подільської та Київської губерній. Серед першочергових завдань спілчани виділили створення комісії з аграрного питання з метою перегляду його, зокрема й у партійній програмі, та обговорення цього питання на сторінках партійної періодики¹⁴.

У листопаді 1905 р. – березні 1906 р. здійснювалися заходи, спрямовані на об'єднання двох організацій РСДРП: Спілки та Південного провінційного бюро. Пришвидження цього процесу відбулося напередодні IV (Об'єднавчого) з'їзду РСДРП (10–25 квітня 1906 р.) і одним із аргументів прихильників консолідації називалася участь представників об'єднаних організацій у його роботі. У засіданнях брали участь як представники новоствореного союзу російських соціал-демократів – М. Меленевський і С. Завадський. Ще один представник УСДС П. Тучапський став почесним делегатом з'їзду¹⁵. В протоколах з'їзду громада, яку вони репрезентували, йменувалися «Київська окружна організація та Спілка»¹⁶. На цьому з'їзді, серед інших, розглядалося питання про умови об'єднання Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) з РСДРП. При обговоренні листа, надісланого від імені ЦК УСДРП, делегат Спілки, яка була конкуруючою організацією в українських губерніях Російської імперії, делегат останньої М. Меленевський відзначився скандальною заявою про нежиттєздатність української соціал-демократії і про те, що український пролетаріат зовсім обрусів і членам партії, що працюють серед нього, доводиться спершу навчити його української мови¹⁷. І хоча згодом спілчанський діяч заперечував сказане, зауважуючи, що говорив лише про міський пролетаріат¹⁸, проте, очевидно, його заява цілком вкладалася в логіку міжпартійної боротьби; спілчани та українські соціал-демократи, попри певну співпрацю, конкурували за впливи на селянство та робітництво в Наддніпрянській Україні.

Підготовка до V з'їзду РСДРП розпочалася в січні 1907 р., коли ще тривала думська кампанія з виборів до II Державної думи. 26 січня якийсь член ГК УСД Спілки повідомляв у Санкт-Петербург, що отримали розпорядження про надіслання звіту до майбутнього партійного форуму, однак виконати його до закінчення думських виборів немає можливості. У листі інформували також про перебіг думської кампанії у регіоні¹⁹. Безпосередня підготовка до загальнопартійного з'їзду розгорнулася в лютому 1907 р. Згідно з рішеннями Другої конференції російської соціал-демократії, ЦК РСДРП 1 (14) лютого надіслав листа «Ко всем партийным организациям». У ньому містився вироблений центральним органом порядок денний, норми і спосіб виборів делегатів. Більшовики та меншовики підготували свої проекти резолюцій і тактичні платформи²⁰. Вже на цьому етапі все свідчило, що міжфракційна боротьба триватиме й надалі. Українська соціал-демократична спілка в цьому протиборстві послідовно займала меншовицькі позиції.

ЦК РСДРП постійно тримав руку на пульсі виборчого процесу. Як один із прикінцевих актів, можна назвати лист ЦК у Конотопську організацію, в якому зазначалося, що вибори ще не закінчені і в «деяких місцях» перебувають на початкових стадіях. Проте обраним делегатам пропонувалося виїжджати на з'їзд лише після отримання телеграми та при собі мати акти про вибори з даними про кількість тих, що голосували, наявність меншості при обранні, спосіб виборів (прямі чи двоступінчасті), вибирання проведено самостійно чи разом з іншою організацією, чи відбувалося обговорення порядку денного на первинних виборчих зібраннях і скільки таких було²¹.

Добре обізнана у справах ЦК РСДРП особа, яка 23 лютого надіслала в Конотоп листа за підписом «Воробей», повідомляла, що з'їзд розпочнеться «не раніше кінця березня, а, можливо, й на початку квітня» й триватиме не менше двох тижнів (насправді дата початку засідань з'їзду постійно переносилася і, врешті, він розпочався 30 квітня й тривав до 19 травня²²) і для його підготовки необхідно ще здійснити «масу підготовчої роботи». За інформацією адресанта, члени ЦК лише наступної неділі мали виїхати в Росію для підготовки з'їзду²³. Водночас розгорталася робота на місцях.

В області Української соціал-демократичної спілки проводилися заходи з підготовки та проведення передз'їздівських конференцій, на яких мали обрати делегатів з'їзду. З'їздівська кампанія в цій області велася під керівництвом Головного комітету УСДС. Останній

відрядив у місцеві організації ряд партійних працівників. Так, для діяльності у «Сквирсько-Васильківський район» Спілки поїхав «Олександр», а в Черкаси – якась невідома особа²⁴. Проте 4 березня 1907 р. у Черкасах жандарми затримали сходку 20 членів місцевого осередку УСДС, «молодих людей євреїв і росіян», яка проходила під керівництвом колишнього народного вчителя М. Борзовського. Останній, за даними помічника начальника Київського ГЖУ в Черкаському повіті полковника Степанова, був саме тією особою, яку відрядив ГК Спілки для проведення підготовчих робіт із скликання загальнопартійного з'їзду РСДРП²⁵. Зазначена невдача не зупинила спілчан.

Представник Черкаської організації Спілки «Авраам» 16 квітня повідомляв ГК про готовність прийняти районний з'їзд, на якому передбачалося обрати делегата на V з'їзд РСДРП. Він повідомляв про сприятливі «поліцейські умови» та паводок, «яким ми думаємо скористатися для р[айонного] з[їзду]». «Авраам» інформував також, що є квартири та місця в готелях для 30 делегатів і помешкання для засідань. Він зазначав, що коли все буде готово для конференції, то відразу ж відправлять на Жилянську телеграму: «можливо»²⁶. Врешті, спілчани провели в Черкасах передвиборчу районну конференцію, на якій обрали делегата на V з'їзд РСДРП, за агентурними даними таємної поліції, місцевого працівника під псевдо «Грицько» або «Пантелей»²⁷.

Декілька засідань щодо виборів делегата на з'їзд від Сквирсько-Васильківського району УСДС зафіксовано в м. Фастові. 9–10 березня «відомий революційний діяч» під ім'ям «Ніколай» (Г. Ткаченко) скликав у Василькові зібрання, на якому з 30 членів організації були присутніми 15. Вони обрали «Тимчасовий Васильківський комітет» із чотирьох осіб і одного чи двох посланців на Сквирсько-Васильківську районну конференцію²⁸. Виборами делегатів на останню займалися також спілчани в Білій Церкві²⁹. Остання, за даними добре поінформованого пристава другого стану Васильківського повіту, відбулася 25 березня у Фастові, у квартирі члена Спілки Г. Шапіро, й на ній обрали делегата на загальнопартійний з'їзд³⁰.

Ясністю позначилася ситуація щодо виборів делегата від Волинського району УСДС. Як зазначав Г. Ткаченко, делегатом там планувалось обрати 11 березня Г. Долженка, який туди поїхав «і цілком ймовірно він буде обраний»³¹. Це, власне, й сталося. На конференцію Подільського району, що очікувалась 13 березня, мав поїхати сам Г. Ткаченко³².

Підготовчі роботи з виборів делегатів V з'їзду велись у соціал-демократичних організаціях Полтавської губернії. ГК відрядив туди «якогось інтелігента» М. Хорько, про що дізнались жандарми та повідомляли його прикмети³³. Про перебіг з'їздивської кампанії засвідчує низка джерел. Очільник Полтавського ГЖУ, маючи агентурні дані, рапортував начальнику Київського охоронного відділення, що 8 березня полтавські залізничники, які входили в місцеву соціал-демократичну групу, здійснили вибори на наступну, очевидно, міську конференцію. Вони делегували О. Піддубного, колишнього секретаря вже прикритої соціал-демократичної газети «Колокол», робітника залізничних майстерень І. Гузенка та колишнього помічника машиніста І. Пропірного. 11 березня відбулися вибори делегатів від міської соціал-демократичної організації; за непевними даними жандарма, обрали двох, але прізвища залишились невідомі³⁴. Ці дані, як згодом виявилось, підтвердились джерелами, які входили від УСДС.

Достовірна інформація про вибори на Полтавщині містилася в листі Г. Ткаченка до Юрія Ларіна, датованому 11 березня, який потрапив у руки охоранки. Він ознайомлював, що в Полтаві відбулася конференція, учасники якої вирішили обрати двох делегатів з'їзду з розрахунку: 1 представник від 500 членів партії. Проте Г. Ткаченко зазначав, що полтавчани «нічого не знали про право наших організацій послати делегатів навіть від 300»³⁵. Отже, соціал-демократичні організації Полтавщини в період виборів на з'їзд, у березні 1907 р., налічували щонайменше 1000 партійців. Кременчуцькій соціал-демократичній

організації спілчанські керівники рекомендували обрати делегатом з'їзду Юрія Ларіна. Його зобов'язували приїхати туди та провести з'їздовські виборчі зібрання³⁶. Врешті, від Полтавського губерньського союзу УСДС обрали двох делегатів: від міської – Юрія Ларіна, а від губерньської – Ф. Моравського³⁷.

З'їздовська кампанія соціал-демократів велася на Чернігівщині. Для проведення «підготовчих робіт із скликання загальнопартійного соціал-демократичного з'їзду» у посад Клинці Чернігівської губернії, за даними жандармів, прибули представники ГК УСДС студент О. Журавський, курсистка Н. Райська та В. Хохлов, який готувався до вступу в університет. Проте останні швидко покинули населений пункт, оскільки помітили за собою стеження³⁸. Член ГК Г. Ткаченко, інформуючи про Клинівський і Гомельський райони, зазначав, що для організації виборів делегата «поїхав туди один із пітерців, які приїхали» в область УСДС³⁹.

Надсилання делегата на партійний з'їзд потребувало проведення не лише значної організаційно-партійної роботи, але й чималих коштів – 200 руб. Це не завжди було під силу місцевим громадам. Тому згадувана вже особа «Воробей» у листі до діяча Конотопської організації «Михайла» (О. Гукова) писав: «...я передав у ЦК і вони пропонують вам, якщо у вас недостатньо коштів, передати свій мандат товаришу, який перебуває в Петербурзі (оскільки буде значно менше витрат)»⁴⁰. У постскрипті листа його автор повідомляв, що він порадився з присутніми у столиці Юрієм Ларіним і Баском і вирішив висунути свою кандидатуру в делегати на з'їзд від Конотопського району. «Воробей» запитував Михайла, що він думає про його кандидатуру⁴¹. Нам не вдалося встановити особу «Вороб'я», як і персону «Огнева», який врешті представляв Конотопську організацію на з'їзді⁴². Водночас, не виключаємо, що це могла бути одна й та сама людина.

25 лютого відбулося засідання Чернігівського комітету РСДРП, на якому з'ясувалося, що організація не має необхідних 300 членів для надсилання власного делегата на з'їзд. Однак, оскільки Чернігівський комітет РСДРП на той час ще не ввійшов у Спілку, то він звернувся в її ГК з проханням дозволити з'єднатися з організаціями Південно-Чернігівського спілчанського району – Чернігівською, Городнянською, Сосницькою, Остерською та Менською. Для обговорення цього питання на початку березня в Київ виїжджала представниця чернігівських соціал-демократів В. Полуботок, яка 7 березня звітувала про результати поїздки на засіданні комітету. Керівники УСДС погодилися з пропозицією про обрання спільного делегата, проте зазначили, що половину витрат на його поїздку, а це – 200 руб, чернігівські соціал-демократи повинні взяти на себе⁴³. Для організації з'їздовської кампанії в Південно-Чигівському районі, який, за словами Г. Ткаченка, «неблагонадійний по виборах», відрядили двох товаришів⁴⁴.

Очільник Чернігівського ГЖУ М. Рудов виявився добре поінформованим і зазначав, що «Чернігівська організація складалася переважно з меншовиків», тому ГК Спілки пропонував обрати меншовика, «як і від інших, що увійшли до її складу організацій по Чернігівській, Київській, Волинській, Полтавській і Подільській губерніях, які в боротьбі з «більшовиками» могли б отримати перемогу»⁴⁵.

За виборами в області Української соціал-демократичної спілки РСДРП уважно стежили їхні товариші-суперники по партії. Так, більшовик «Валер'ян», лист якого від 22 березня потрапив у руки таємної поліції, повідомляв якомусь Д. Лейтесу, що Полтава входить до складу обласного союзу Спілки, який «посилає на з'їзд 13 тов[аришів], всі фракції [менш] овиків»⁴⁶.

Отже, в період підготовки V з'їзду Українська соціал-демократична спілка проводила активну роботу. Будучи загальом меншовицьким союзом, вона обрала на форум винятково меншовиків. Вибори делегатів відбувалися з урахуванням перспективи ідейно-політичного протистояння з більшовиками.

В Українській Спілці проходила також підготовка до участі в засіданнях V з'їзду РСДРП. Спілчани-практики спостерігали недоліки в діяльності місцевих соціал-демократичних організацій та центральних партійних установ і сподівалися використати майбутній форум для вдосконалення роботи й структури РСДРП. Напередодні V з'їзду РСДРП, у лютому 1907 р., відбулося засідання керівного органу Спілки, який прийняв постанову «Про організацію партії». ГК мав на меті поліпшити діяльність російської марксистської партії. Насамперед, члени керівної установи УСДС пропонували встановити тісніші взаємини з професійними спілками, які «перебувають на ґрунті класової боротьби». Для посилення ідейного та організаційного впливу РСДРП у профспілках висувалася пропозиція, щоб вони обмінялися своїми постійними представниками в керівних органах із дорадчим голосом⁴⁷.

У постанові ГК УСДС відзначив тенденцію у партії до формування великих областей із участю представників ЦК РСДРП у роботі обласних керівних органів та соціал-демократичних організацій. Для закріплення цієї практики пропонувалось встановити чисельний склад ЦК відповідно до кількості областей і плюс «п'ять практикантів», які постійно б мінялися з «цекістами», що працюють у регіонах. ЦК мусив збиратися не рідше одного разу на місяць. Членів керівної установи РСДРП, як і раніше, мали обирати на загальнопартійному з'їзді. Однак обласні партійні союзи отримували право рекомендувати з'їздові одного члена ЦК. Висловлювалася ініціатива, щоб редакція Центрального органу російської марксистської партії призначалась ЦК і була йому підзвітною⁴⁸. Утвердження такого порядку, за задумом керівників Спілки, очевидно, мало б той наслідок, що керівники партії краще б знали стан справ у громадах не лише за звітами, але й через свою безпосередню участь в їхній роботі. Вони також значно більше б проявляли уваги до практичних потреб місцевих соціал-демократичних організацій.

Загалом унаслідок виборчої кампанії до V з'їзду РСДРП Українську Спілку представляла одна з найчисельніших делегацій – 12 осіб брали участь у його роботі.

Висновки. Отже, УСДС після входження до складу РСДРП 2 (15) лютого 1905 р. брала участь у діяльності останньої, про що засвідчувала, зокрема, активна робота її представників у конференціях і з'їздах партії. Найпершим форумом, на якому був представник Спілки, стала меншовицька Всеросійська конференція партійних працівників навесні 1905 р. Визнаючи заслуги цієї громади в роботі серед селянства, конференція доручила спілчанам разом із Організаційною комісією меншовиків скликати конференцію агітаторів, які працювали на селі, та здійснити передрук російською мовою популярних видань, які вже вийшли українською. УСДС брала участь у другій Всеросійській конференції меншовиків, матеріали якої засвідчували про продовження її роботи в селах українських губерній Російської імперії. Її представник П. Тучапський висловився за доцільність теоретичної розробки аграрного питання та його обговорення на шпальтах партійних видань. У IV (об'єднавчому) з'їзді РСДРП брали участь три представники УСДС. Саме тоді завершився процес об'єднання Спілки та Київської окружної організації. Як засвідчували протоколи форуму, повпреди цієї громади виступали проти входження конкуруючої УСДРП до складу російської марксистської партії. Спілка вела активну виборчу кампанія з метою збільшення свого представництва на V з'їзді РСДРП. Про це засвідчували організаційні заходи й листування її представників між собою та з керівними структурами партії. Цього їй вдалося досягнути; на форумі Спілка склала одну з найчисельніших делегацій, яка налічувала дванадцять членів. Зазначене засвідчувало про перетворення УСДС в одну з найвпливовіших громад російської марксистської партії.

¹ Я. Грицак, *Нарис історії України формування модерної української нації XIX–XX ст.* [Essay of the History of Ukraine, the Formation of the Modern Ukrainian Nation of the XIX–XX Centuries], Київ, Генеза, 1996, с. 93; С. Єсельчик *Історія України: народження модерної нації* [History of Ukraine: the Birth of the Modern Nation], Київ, Laugus, 2011, с. 84; Г. Касьянов, *Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: соціально-політичний портрет* [Ukrainian Intellectuals at the Turn of the XIX–XX Centuries: a Socio-Political Portrait], Київ, Либідь, 1993, с. 80; С. Плохій, *Брама Європи* [The Gateway of Europe], 2-е вид., Харків, Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018, с. 254–256; А. Жуковський, *Спілка, Українська соціал-демократична спілка* [Union, Ukrainian Social Democratic Union], in «Довідник з історії України (А–Я)», посібн. для серед. загальноосв. навч. закл., за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста, 2-е вид., доопр. і доповн., Київ, Генеза, 2001, с. 812–813; О. Лисенко «Спілка» – соціал-демократична [«Union» – Social Democratic], in «Енциклопедія історії України», Т. 9: Прил–С, редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін., НАН України, Інститут історії України, Київ, Наукова думка, 2012, с. 752–753.

² В. Головченко, *Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку XX ст.* [From «Independent Ukraine» to the Union for the Liberation of Ukraine. Essays on the History of Ukrainian Social Democracy in the Early 20th Century], Харків, Майдан, 1996, с. 50, 91–94.

³ О. Федьков, *Українська соціал-демократична спілка: у пошуках ідейно-політичної ідентичності* [Ukrainian Social Democratic Union: in Search of Ideological and Political Identity], Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017, 600 с.

⁴ Т. Гунчак, *Україна перша половина XX століття. Нариси політичної історії* [Ukraine in the First Half of the 20th Century. Essays on Political History], Київ, Либідь, 1993, с. 40–41; Г. Касьянов, *Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть: соціально-політичний портрет*, с. 80–87.

⁵ С. Тютюкин, *Меньшевизм: страницы истории* [Menshevism: the Pages of History], Москва, РОССПЭН, 2002, с. 116–117, 141, 192.

⁶ И. Урилов, *История российской социал-демократии (меньшевизма). Часть третья: Происхождение меньшевизма* [The History of Russian Social Democracy (Menshevism). Part Three: The Origin of Menshevism], Москва, Собрание, 2005, с. 251.

⁷ А. Риш, *Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки»* [Essays on the History of the Ukrainian Social Democratic «Union»], Харьков, Пролетарий, 1926, с. 16.

⁸ А. Риш, *Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки»*, с. 16.

⁹ О. Федьков, *Українська соціал-демократична спілка на початку XX ст.*, с. 229–230.

¹⁰ *Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры»* [The First All-Russian Conference of Party Workers. A Separate Supplement to No. 100 «Iskry»], Женева, Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905, с. 3.

¹¹ О. Федьков, *Українська соціал-демократична спілка на початку XX ст.*, с. 131–154.

¹² *Первая общерусская конференция партийных работников*, с. 21–23.

¹³ С. Тютюкин, *Меньшевизм: страницы истории*, с. 141–142; Российский государственный архив социально-политической истории (РАСПИ), ф. 278 Редакция газет «Искра» и «Социал-Демократ». Меньшевицкий центр. 1903–1905 гг., оп. 1, д. 672 *Протоколы заседаний Ноябрьской конференции меньшевиков и отчёты с мест о партийной работе Астраханского союза РСДРП, Двинской организации, Донецкого союза, Екатеринодарской, Екатеринославской, организаций с провинцией, Крестьянского агитатора Екатеринославской губернии, Киевской провинции, Ревельской, Ростов-на Дону и Таганрогской организаций. Подлинники. 22 ноября 1905 г. – конец ноября 1905 г.*, л. 1.

¹⁴ РАСПИ, ф. 278, оп. 1, д. 672, л. 2 об., 4, 4 об.

¹⁵ *Четвертый (объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель-май) 1906 года: Протоколы* [The Fourth (Unity) Congress of the RSDLP. April (April-May) 1906: Proceedings], in «Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза», Москва, Государственное издательство политической литературы, 1959, с. 677–678.

¹⁶ Четвертый (объединительный) съезд РСДРП, с. 538, 655.

¹⁷ Четвертый (объединительный) съезд РСДРП, с. 33.

¹⁸ В. Головченко, *Від «Самостійної України» до Союзу визволення України*, с. 92–93.

¹⁹ Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 102 Департамент полиции, особый отдел (ДП ОО), 1906 г., I отд., оп. 235, д. 725, ч. 32 *О выяснении тактики революционных организаций относительно выборов в Государственную думу. г. Киев и губерния. 1906 г. 30 октября – 30 января 1907 г.*, л. 58.

²⁰ Пятый (Лондонский) съезд РСДРП: апрель-май 1907 года. Протоколы [The 5th Congress of the Russian Social Democratic Labour Party: April-May 1907. Proceedings], in «Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза», Москва, Государственное издательство политической литературы, 1959, с. IX-X.

²¹ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДІАК України), ф. 276 Південно-західне охоронне відділення, оп. 1, *спр. 3 Переписка с Департаментом полиции, Киевским, Черниговским ГЖУ и другими учреждениями о состоявшемся V (Лондонском) съезде РСДРП. 15 ноября 1907 г. – 20 декабря 1909 г.*, арк. 88, 88 зв.

²² Пятый (Лондонский) съезд РСДРП, с. XII.

²³ ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, 1907 г., оп. 237, д. 8, ч. 3 *Черниговская губ. Союз «Спилка». 28 февраля 1907 г. – 10 января 1908 г.*, л. 2.

²⁴ ЦДІАК України, ф. 274 Київське губернське жандармське управління, м. Київ. 1829–1917 рр., оп. 1, *спр. 2034 О деятельности украинской буржуазно-националистической партии «Спилка» в Черкасском уезде Киевской губ[ернии]. 11 января 1907 г. – 16 декабря 1907 г.*, арк. 24.

²⁵ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 85 Переписка с начальниками губернских жандармских управлений о деятельности украинской буржуазно-националистической партии «Спилка» и еврейской буржуазно-националистической партии «сионистов-социалистов» и о лицах, принадлежащих к этим партиям. 10 марта 1907 г. – 28 октября 1907 г.*, арк. 28, 28 зв.; ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, *спр. 2034 О деятельности украинской буржуазно-националистической партии «Спилка» в Черкасском уезде Киевской губ[ернии]. 11 января 1907 г. – 16 декабря 1907 г.*, арк. 51.

²⁶ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, *спр. 2034*, арк. 57.

²⁷ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, *спр. 2034*, арк. 25, 25 зв.

²⁸ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, *спр. 2034*, арк. 24, 25.

²⁹ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, *спр. 2034*, арк. 26.

³⁰ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, *спр. 2041 Агентурные сведения о деятельности украинской бурж[уазно]-национ[алистической] партии «Спилка». Списки членов, принадлежащих к «Спилке» по Киевской губернии. 16 августа 1907 г. – 15 февраля 1908 г.*, арк. 134 зв.

³¹ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 3*, арк. 49.

³² ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 3*, арк. 49 зв.

³³ ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, 1907 г., оп. 237, д. 8, ч. 2. *Полтавская губ. Союз «Спилка». Январь 1907 г. – 11 октября 1907 г.*, л. 12.

³⁴ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 3*, арк. 48, 48 зв.

³⁵ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 3*, арк. 49.

³⁶ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 3*, арк. 49.

³⁷ Пятый (Лондонский) съезд РСДРП, с. 864, 874; ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, 1907 г., оп. 237, д. 8, ч. 2, л. 17.

³⁸ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 95 Переписка с губернскими жандармскими управлениями и департаментом полиции о деятельности украинской буржуазно-националистической партии «Спилка». 22 мая 1907 г. – 29 ноября 1907 г.*, арк. 29.

³⁹ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, *спр. 3*, арк. 49 зв.

⁴⁰ ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, 1907 г., оп. 237, д. 8, ч. 3, л. 2.

⁴¹ ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, 1907 г., оп. 237, д. 8, ч. 3, л. 2 зв.

⁴² Пятый (Лондонский) съезд РСДРП, с. 877.

⁴³ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, спр. 3, арк. 19, 19 зв.

⁴⁴ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, спр. 3, арк. 49 зв.

⁴⁵ ЦДІАК України, ф. 276, оп. 1, спр. 3, арк. 22 зв.

⁴⁶ ГАРФ, ф. 102 ДП ОО, 1907 г., оп. 237, д. 8, ч. 2, л. 9.

⁴⁷ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 1419 *Дело о деятельности Киевской организации украинской буржуазно-националистической партии «Спілка». 21 августа 1906 г. – 14 сентября 1906 г.*, арк. 410.

⁴⁸ ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, спр. 1419, арк. 410.

References

1. Chetvertyy (obyedinitelnyy) syezd RSDRP. April (april-may) 1906 goda: Protokoly [The Fourth (Unity) Congress of the RSDLP. April (April-May) 1906: Proceedings], in «Protokoly i stenograficheskiye otchety syezdov i konferentsiy Kommunisticheskoy Partii Sovetskogo Soyuza», Moskva, Gosudarstvennoye izdatelstvo politicheskoy literatury, 1959, XVIII, s. 677–678.
2. O. Fedkov, *Ukrainska sotsial-demokratychna spilka: u poshukakh ideino-politychnoi identychnosti* [Ukrainian Social Democratic Union: in Search of Ideological and Political Identity], Kamianets-Podilskyi, Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2017, 600 s.
3. Gosudarstvenniy arkhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF), f. 102 Departament politsii. osoby ot del (DP OO), 1906 g., I otd., op. 235, d. 725, ch. 32 O vyasnenii taktiki revolyutsionnykh organizatsiy otnositelno vyborov v Gosudarstvennuyu dumu. g. Kiyev i guberniya. 1906 g. 30 oktyabrya – 30 yanvarya 1907 g., l. 58.
4. GARF, f. 102 DP OO, 1907 g., op. 237, d. 8, ch. 2. Poltavskaya gub. Soyuz «Spilka». Yanvar 1907 g. – 11 oktyabrya 1907 g., l. 12.
5. GARF, f. 102 DP OO, 1907 g., op. 237, d. 8, ch. 3 Chernigovskaya gub. Soyuz «Spilka». 28 fevralya 1907 g. – 10 yanvarya 1908 g., l. 2.
6. V. Holovchenko, *Vid «Samostiinoi Ukrainy» do Soiuzu vyzvolennia Ukrainy. Narysy z istorii ukrainskoi sotsial-demokratii pochatku XX st.* [From «Independent Ukraine» to the Union for the Liberation of Ukraine. Essays on the History of Ukrainian Social Democracy in the Early 20th Century], Kharkiv, Maidan, 1996, s. 50, 91–94.
7. Ya. Hrytsak, *Narys istorii Ukrainy formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.* [Essay on the History of Ukraine, the Formation of the Modern Ukrainian Nation of the 19–20th Centuries], Kyiv, Heneza, 1996, s. 93.
8. T. Hunchak, *Ukraina persha polovyna XX stolittia. Narysy politychnoi istorii* [Ukraine in the First Half of the 20th Century. Essays on Political History], Kyiv, Lybid, 1993, s. 40–41.
9. H. Kasianov, *Ukrainska intelihentsiia na rubezhi XIX–XX stolit: sotsialno-politychnyi portret* [Ukrainian Intellectuals at the Turn of the 19–20th Centuries: a Socio-Political Portrait], Kyiv, Lybid, 1993, s. 80.
10. O. Lysenko, «Spilka» – sotsial-demokratychna [«Union» – Social Democratic], in «Entsyklopediia istorii Ukrainy», T. 9, Pryl–S, redkol.: V.A. Smolii (holova) ta in., NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, Kyiv, Naukova dumka, 2012, s. 752–753.
11. Pervaya obshcherusskaya konferentsiya partiynykh rabotnikov. Otdelnoye prilozheniye k № 100 «Iskry» [The First All-Russian Conference of Party Workers. A Separate Supplement to No. 100 «Iskry»], Zheneva, Tipografiya partii Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905, s. 3.
12. S. Plokhii, *Brama Yevropy* [The Gateway of Europe], 2-e vyd., Kharkiv, Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2018, s. 254–256.
13. Pyatyy (Londonskiy) syezd RSDRP: april-may 1907 goda. Protokoly [The 5th Congress of the Russian Social Democratic Labour Party: April-May 1907. Proceedings], in «Protokoly i stenograficheskiye otchety syezdov i konferentsiy Kommunisticheskoy Partii Sovetskogo Soyuza», Moskva, Gosudarstvennoye izdatelstvo politicheskoy literatury, 1959, s. IX–X.
14. A. Rish. *Ocherki po istorii ukrainskoy sotsial-demokraticheskoy «Spilki»* [Analytical Reviews on the History of the Ukrainian Social Democratic «Union»], Kharkov, Proletariy, 1926, s. 16.

15. Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv sotsialno-politicheskoy istorii (RASPI), f. 278 Redaktsiya gazet «Iskra» i «Sotsial-Demokrat». Menshevistskiy tsentr. 1903–1905 gg., op. 1, d. 672 Protokoly zasedaniy Noyabrskoy konferentsii menshevikov i otchety s mest o partiynoy rabote Astrakhanskogo soyuza RSDRP, Dvinskoy organizatsii, Donetskogo soyuza, Ekaterinodarskoy, Ekaterinoslavskoy, organizatsiy s provintsiyey, Krestianskogo agitatora Ekaterinoslavskoy gubernii, Kiyevskoy provintsii, Revelskoy, Rostov-na Donu i Taganrogskoy organizatsiy. Podlinniki. 22 noyabrya 1905 g. – konets noyabrya 1905 g., l. 1.
16. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi (TsDIAK Ukrainy), f. 274 Kyivske hubernske zhandarmske upravlinnia, m. Kyiv. 1829–1917 rr., op. 1, spr. 1419 Delo o deyatelnosti Kiyevskoy organizatsii ukrainskoy burzhuazno-natsionalisticheskoy partii «Spilka». 21 avgusta 1906 g. – 14 sentyabrya 1906 g., ark. 410.
17. TsDIAK Ukrainy, f. 274 op. 1, spr. 2034 O deyatelnosti ukrainskoy burzhuazno-natsionalisticheskoy partii «Spilka» v Cherkasskom uyezde Kiyevskoy gub[ernii]. 11 yanvary 1907 g. – 16 dekabrya 1907 g., ark. 24.
18. TsDIAK Ukrainy, f. 274, op. 1, spr. 2041 Agenturnyye svedeniya o deyatelnosti ukrainskoy burzh[uazno]-natsion[alisticheskoy] partii «Spilka». Spiski chlenov, prinaldezhashchikh k «Spilke» po Kiyevskoy gubernii. 16 avgusta 1907 g. – 15 fevralya 1908 g., ark. 134 zv.
19. TsDIAK Ukrainy, f. 276 Pivdenno-zakhidne okhoronne viddilennia, op. 1, spr. 3 Perepiska s Departamentom politsii, Kiyevskim, Chernigovskim GZhU i drugimi uchrezhdeniyami o sostoyavshimsya V (Londonskom) syezde RSDRP. 15 noyabrya 1907 g. – 20 fevralya 1909 g., ark. 88, 88 zv.
20. TsDIAK Ukrainy, f. 276, op. 1, spr. 85 Perepiska s nachalnikami gubernskikh zhandarmskikh upravleniy o deyatelnosti ukrainskoy burzhuazno-natsionalisticheskoy partii «Spilka» i evreyskoy burzhuazno-natsionalisticheskoy partii «sionistov-sotsialistov» i o litsakh, prinaldezhashchikh k etim partiyam. 10 marta 1907 g. – 28 oktyabrya 1907 g., ark. 28, 28 zv.
21. TsDIAK Ukrainy, f. 276, op. 1, spr. 95 Perepiska s gubernskimi zhandarmskimi upravleniyami i departamentom politsii o deyatelnosti ukrainskoy burzhuazno-natsionalisticheskoy partii «Spilka». 22 maya 1907 g. – 29 noyabrya 1907 g., ark. 29.
22. S. Tyutyukin, Menshevizm: stranitsy istorii [Menshevism: the Pages of History], Moskva, ROSSPEN, 2002, s. 116–117, 141, 192.
23. I. Urilov, Istoriya rossiyskoy sotsial-demokratii (menshevizma). Chast tretia: Proiskhozhdeniye menshevizma [The History of Russian Social Democracy (Menshevism). Part Three: The Origin of Menshevism], Moskva, Sobraniye, 2005, s. 251.
24. S. Yekelchyk, Istoriia Ukrainy: narodzhennia modernoi natsii [History of Ukraine: the Birth of the Modern Nation], Kyiv, Laurus, 2011, s. 84.
25. A. Zhukovskiy, Spilka, Ukrainska sotsial-demokratychna spilka [Union, Ukrainian Social Democratic Union], in «Dovidnyk z istorii Ukrainy (A–Ia)», posibn. dlia sered. zahalnoosv. navch. zakl., za zah. red. I. Pidkovy, R. Shusta, 2-e vyd., doopr. i dopovn., Kyiv, Heneza, 2001, s. 812–813.